

**ИНДИКАТОРИТЕ ЗА ЛИЦЕ В
ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНА ПЕРСПЕКТИВА:
СРЕДСТВА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ И ПОКАЗАТЕЛИ
ЗА ТЪЛКУВАНЕ НА ЗНАЧЕНИЕТО НА
РЕЧЕВИТЕ АКТОВЕ**

Светлана Атанасова

(Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“)

This paper studies the role of person indicating devices as contributors to the building of speech acts. Person indicating devices are explored as sociolinguistic variables within the speech of a single individual. Thus they are treated not as correlations of social variables such as class, age, ethnic group, etc, but as indexical signs which channel the interpretation of intent.

1. Увод

Интересът към социолингвистичната променлива „индикатор за лице“ (включващ личното местоимение и личното глаголно окончание) насочва вниманието ни към индексикалния характер на подобен вид граматични елементи. Оригинално понятие „социолингвистичната променлива“, предложено от У. Лабов (Labov, 1972), почива върху идеята за възможността за няколко алтернативни реализации на една и съща граматична единица, при което изборът на вариант се третира като белег за класова принадлежност. Тук трансформираме изходното понятие и го интерпретираме като вид контекстуализиращ знак, следвайки смисъла, който влага в него Дж. Гъмперц (Gumperz, 1982; 1992; 1996; 2001). Контекстуализиращият знак по природа е индексикален, а като такъв остава неразривно свързан с контекста на реалната му употреба. Обяснението за избор на определен граматичен вариант от даден говорещ не би могъл да се изчерпа единствено с индикирането на класова или групова принадлежност.

Изборът е плод на сложни инференциални процеси, които се активират благодарение на различни социокултурни и ситуационни фактори. В този смисъл, при анализа на социолингвистичната променлива като индексикален знак приоритет би имал качественият анализ за сметка на количествения. Основание за трансформация на понятието „социолингвистична променлива“ ни дава трансдисциплинарният подход, предложен от А. Пачев (Пачев, 2007). Представляващ обмен на идеи, диалог и взаимодействие между една или повече от една теории, трансдисциплинарният подход ни дава възможност да променим дадена теория, подчинявайки я на логиката и законите на друга. В конкретния случай, основният диалог, който се стремим да осъществим на трансдисциплинарно ниво е между двата генерални подхода в областта на социолингвистиката – вариативния на У. Лабов (Labov, 1972) и инференциалния на Дж. Гъмперц (Gumperz, 1992, 1996, 2001), както и тяхното взаимодействие с теорията за речевите актове, предложена от Дж. Остин (Austin, 1962/1999) и Дж. Сърл (Searle, 1969/1990). В търсенето на системната връзка между форма и значение задължително се опираме на теориите за анализа на дискурса, подробно изложени от Д. Шифрин (Shiffrin, 1994/1997; 2001/2003), а резултатите, до които достигаме, опирайки се на неговите методи на анализ, осмисляме в социолингвистичната теоретична плоскост и подчиняваме на логиката на функциониращите там закони.

2. Контекстуализиращата роля на индикаторите за лице (лични местоимения и лични глаголни окончания)

Грамотичното свойство „индексикалност“ обвързва дадено изказване с конкретното речево събитие и с лицето, което го е направило. Важна характеристика на контекстуализиращите знаци се явява двойката им същност – от една страна грамотични елементи, отразяващи в системата на езика определени ситуации, очаквани позиции и рутинни практики, а от друга страна – индексикални елементи, обвързани с конкретната ситуация и протичащото събитие и участващи активно в изграждането на

дискурса и неговите послания. Варирането на социолингвистичната променлива като контекстуализиращ знак се следи, не на групово или на класово ниво, а на нивото на употребите на индивидуалния участник в конкретно комуникативно събитие. Следвайки Р. Хъдсън (Hudson, 1996), при подобен индивидуален микроподход анализираме варирането на отделните употреби като резултат от конкретния избор на говорещия. Изборът в повечето случаи е продиктуван от езиковите и културните познания на индивидуалния участник, от културните и когнитивни схеми, изграждащи съответния дискурс и изискващи съответното позициониране на участниците, от социалната структура на събитието, от разположението на участниците в него, от моралните им задължения и отговорности, както и от чисто физическите (временно-пространствени) измерения на ситуацията. Не пренебрегваме още и модалната и афективна нагласа на говорещите (Ochs, 1992; 1996), която е тясно свързана индексикалния характер на реалните изказвания.

3. Думи, действия и участници - същност и размери на речевите актове

Основоположникът на теорията за речевите актове Дж. Остин (Austin, 1962/1999) изтъква факта, че чрез някои свои изказвания говорещите извършват определени действия. Изказването и действието, извършвано чрез него, се оказват неделими едно от друго по две причини – действието не може да бъде осъществено без помощта на думите, а изказването не представлява просто произнасяне на думи, а действие (речеви акт). Остин разделя речеви акт на компоненти - локутивен, илокутивен и перлокутивен. Всяко изказване носи определена илокутивна сила и благодарение на нея изпълнява определено действие – обещание, отричане, клетва, заповед. Основен интерес тук представлява действието, което се извършва чрез изказването благодарение на неговата илокутивна сила. Илокутивният акт заема централно място в човешкото общуване (Searle, 1969/1990; Schiffrin, 1994), а П.

Мюлхойслер и Р. Харе (Mühlhäusler & Harré 1990: 24-25) дори отъждествяват речевият акт като цяло с неговата илокутивна сила.

П. Мюлхойслер и Р. Харе допълват индивидуалистично-ориентираното понятие на Сърл с твърдението, че един речеви акт може да съществува само при напълно осъществена връзка между двама общувачи, т. е той представлява резултат от съвместните усилия на участниците¹. В идеалния случай илокутивното намерение на говорещия и разбирането на слушащия съвпадат, но на практика всеки реално проведен разговор е в известен смисъл, несъвършен. Слушащият, или по-точно казано, реципрочният потенциално говорещ може да продължи разговора съобразно илокутивното значение, което той е “чул”. Този факт не затруднява процеса на общуване, напротив, именно възможността за “пренагласяне” на илокутивното значение на речеви акт играе важна роля в процеса на общуване.

В модела на Мюлхойслер и Харе един завършен речеви акт свързва две точки от човешкото пространство². В този смисъл той се явява “разтеглено понятие” и има определени размери. Размерите на речеви акт се определят от това, колко хора трябва да бъдат свързани един с друг чрез своите съвместните усилия по време на речевото събитие. „Точките“ от човешкото пространство, които речевият акт свързва не са константна величина и при това

---

1 Мюлхойслер и Харе (Mühlhäusler & Harré, 1990: 26) предлагат да се говори не за модел на разговора, в който участват слушащия и говорещия (speaker/hearer image), а за модел, в който участват най-малко двама говорещи (speaker/speaker image). Този модел е сроден с модела на участниците в разговора в етнографски ориентирания подход на Д. Хаймс (Hymes, 1977). Според Хаймс има само една възможна роля в разговора, наречена „участник” (participant). Така, всеки участник е потенциален говорещ.

2 Например, ако помоля някого да предаде нещо на някой друг, в речеви акт ще бъдат ангажирани повече от двама човека, но двете крайни точки, които ще направят речеви акт завършен са отправителят на съобщението и неговият адресат. Без последния участник речеви акт няма да бъде осъществен напълно. Друг тип речеви актове са още по-разтеглени. Те обхващат цели аудитории (например, присъстващи на събрание, слушащи лекция, гледащи телевизионно предаване и др.), които пък, от своя страна, могат включват разнородни групи от хора (слушателите на дадено радиопредаване или присъстващите на политически митинг обикновено имат различни социални и възрастови характеристики)

положение значението на речевите актове също не би могло да се възприеме като нещо стабилно и неизменно.

4. Идентификация и класификация на речевите актове

Говорещите не винаги посочват открито и директно какъв точно речеви акт извършват, т. е. не всички изказвания съдържат езикови белези, посочващи илокутивното им значение³. Дж. Остин смята, че илокутивното значение на даден израз може да бъде изразено чрез определена перформативна формула. Най-простият начин за определяне на илокутивното значение е пред глагола да се вмъкне изразът „*hereby*”. На почти всеки речеви акт съответства даден глагол, чрез който можем да “назовем” илокутивното му значение. Съществуват и други класификации, основани на различни критерии – таксономията на Дж. Сърл (Searle, 1969/1990), основана на типовете илокутивно значение и класификацията на М. Стъбз (Stubbs, 1983), базирана на затворена категория от езикови форми, функциониращи предимно на нивото на дискурса. Без значение към коя класификация се придържаме, изключително важно е да не отъждествяваме перформативните глаголи или другите езиковите средства, които имат подобна на тях функция, с илокутивното значение на изказването. Широко дискутираната експлицитната употреба на глагол или друго езиково средство, назоваващо осъществявания речеви акт може, на практика, да изразява различни степени на формалност на ситуацията, различна степен на лична обвързаност с казаното⁴ или да е въпрос на стилови различия. Наличието на перформативна формула не решава проблемите с намирането на граматически или текстови критерии за реализирането на речевите актове. Често пъти, чрез дадено изказване ние можем да извършим даден речеви акт, но

3, „illocutionary force indicating device” Сърл (Searle, 1969) или само „function indicating devices” (Сърл, 1991).

4 Като пример можем да посочим: “*I will come tomorrow*” и “*I promise I will come tomorrow*” и българските им съответствия “*Ще дойда*” и “*Обещавам да дойда*”.

съответстващият по смисъл глагол да не изпълнява перформативни функции⁵.

От семиотична гледна точка, процесът на общуване има двойствена природа – ние изричаме думи, но се ориентираме по сигнали; от една страна стои изказът, словесната форма, локутивният акт, а от друга страна имаме действието, илокутивния акт. Двата типа единици образуват два паралелно протичащи текста, всеки написан на „свой език” – „текста на думите” и „текста на действията”. Ако се опитваме да прочетем „текста на действията” чрез „езика на думите”, т. е. ако търсим езикови сигнали, сигнализиращи **винаги точно и пряко** определено илокутивно значение, опитите ни да прочетем „текста на действията” не биха довели до плодотворен резултат. М. Силвърщайн (Silverstein, 1993) пише, че между думата и действието, извършено чрез нея съществува, съществува индексикална (метапрагаматична) връзка. За да „прочетем” действието се ориентираме по сигнали, които имат двойствена природа – от една страна функциониращи на нивото на езика или на думата, а от друга страна сигнализиращи конкретното действие. Такъв вид сигнали са контекстуализиращите знаци. Те, обикновено, не изпълняват функцията си самостоятелно, а в комбинация с други знаци, които подобно на тях функционират на **подсъзнателно** ниво. Да обобщим подобни граматични елементи в групи и да ги свържем с някакво относително стабилно значение (като, например, чрез глагола „обещавам” извършваме обещание) е възможно в много малка степен. Илокутивното значение, възникващо и функциониращо в социална среда би могло да се „обвърже трайно“ с определени езикови средства, които го сигнализират, само в най-обобщен и схематизиран вид. Осъществяването на един речеви акт не може да се сведе само до познаването и употребата на дадени правила, нито пък неговото значение може да се обясни единствено чрез граматичната форма на

---

⁵ Например речевият акт “обиждане”. Глаголът “обиждам” (*insult*) съществува и в двата езика, но перформативната формула “Чрез тези думи аз те обиждам” (*I hereby insult you*) е неуместна.

изречението или неговия семантичен тип. Илокутивната сила, придружаваща даден речеви акт в конкретен случай зависи от неговото обкръжение в разговора, от местните културни конвенции, от социалните роли на говорещите и от техните намерения и убеждения.

5. Директни и индиректни речеви актове

На Дж. Сърл дължим идеята за индиректността на речевите актове (Searle, 1991; Schiffrin, 1997). Някои изказвания изпълняват повече от един речеви акт едновременно, тъй като даден акт се осъществява чрез осъществяването на друг, с други думи той е индиректен. За лингвистите, които търсят пряка връзка между синтактична структура и илокутивно значение е от значение дихотомията между директни и индиректни речеви актове. Но тези, които разглеждат понятието от социолингвистична гледна точка (Stubbs, 1983; Mühlhäusler & Harré, 1990; Пачев, 2006 и др.), както и ние в настоящата работа, не правят това разграничение. Много изказвания са на практика двусмислени и позволяват интерпретацията на повече от едно илокутивно значение.

Една от ролите на личните местоимения (и на индикаторите за лице като по-общо понятие) в разговора е да локализируют речевите актове в определени точки от материалния или социалния свят. Във физическите измерения речевият акт се локализира по отношение времето и пространството. В социалното пространство речевите актове се локализируют според ролята, позицията и според личната отговорност, поета от участниците по отношение на техните изказвания. Би могло да се отбележи, че личното местоимение е основното средство, с помощта на което **започва** изграждането и едновременно с това „разчитането” на илокутивното значение. Индикаторът за лице (местоимение или окончание) представлява централната и отправна точка, от която тръгваме за да осъществим един речеви акт и по която се ориентираме за да интерпретираме неговото значение⁶. Той направлява избора на останалите елементи,

---

⁶Това е отразено, дори във формулата на Остин – “I hereby...”, („Аз, който чрез тези думи...”)

които също спомагат за изграждане и тълкуване на илокутивното значение. Като средства, участващи в този процес бихме могли да изброим още типа на глагола (перформативен глагол, но и модален глагол или глагол, изразяващ желание, предпочитание или друга модална нагласа от страна на говорещия), глаголното време и наклонение, оценъчни думи (прилагателни, наречия и други лексикални средства, отразяващи афективната нагласа на участника) или други. Но между средствата и илокутивното значение няма знак за равенство. Нито местоимението, нито перформативният глагол, нито някоя друга граматична категория сами по себе си не биха могли да се определят като единствен белег за идентифициране на илокутивното значение. Цялата съвкупност от граматични елементи на дадено изказване посочва как трябва да се изтълкува илокутивното значение на даден речеви акт, спрямо конкретната ситуация, в която е бил осъществен.

Благодарение на двойствената природа на контекстуализиращите знаци, правенето на разлика между директни и индиректни речеви актове се оказва излишно. Всеки илокутивен акт е пряк и непряк едновременно. Той е пряк дотолкова, доколкото неговото осъществяване обикновено се асоциира с даден повърхностен граматичен елемент – глагол, местоимение и/или някакъв друг езиков елемент (група от елементи). Но функционирането му в реална речепотреба се управлява от други закони, които действат на нивото на семиотичното, и на културно-специфичното. В този план илокутивното значение се тълкува благодарение на индексикалните и контекстуализиращи свойства на споменатите по-горе граматични елементи.

6. Изграждане на речевите актове в дискурса

Езиковата компетентност (Searle, 1991; Schiffrin, 1994/1997) на говорещите, включваща в себе си познанията за видовете речеви актове, както и за средствата за тяхното сигнализиране, е статично познание. Подобно познание обяснява осъществяването на

комуникацията чрез прилагането на определени правила. Но при един модел на разговора, когато речевият акт се възприема като резултат от съвместните усилия на двама говорещи, представата за статичното познание се оказва недостатъчна. Дан Слобин (Slobin, 1996) говори за стратегия, наречена “мислене за говоренето”. Мисленето за говоренето е специална форма на мисълта, която се мобилизира в процеса на комуникация. С помощта на тази стратегия говорещите създават конкретни речеви актове с илокутивно значение, валидно за конкретните участници в конкретната ситуация. Понятието “мислене за говоренето” ни дава възможност да говорим не за продуциране на речеви актове, следвайки определени правила, а за говорене от определена позиция (Davis and Hare, <http://www.massey.ac.nz/~alock/position/position.htm>). Говоренето от определена позиция предполага избор на определени стратегии на общуване, в резултат на което, в дискурса се появяват речеви актове с очаквани, предполагаеми и типични илокутивни значения. Важно е още да отбележим и ролята на модалната и афективна нагласа на участниците при изграждането на речевите актове. Според теорията за индексикалните валентности на Е. Охс (Ochs, 1996) личната нагласа на общуващите е тясно обвързана с тяхната речева дейност. Както се вижда в примерите по-долу нагласата предхожда и до известна степен предопределя или модифицира значението на речевия акт.

7.Какво се случва чрез нашите думи? – осъществяване на речевите актове

Представям в таблица (вж. Приложение 1А) няколко примера, които илюстрират пряката връзка между позиция, модално-афективна нагласа и илокутивно значение. Анализираният материал на български (вж. Приложение 2А) е откъс от запис на студентски семинар, записан и транскрибиран от мене (Атанасова, 2012):

- а. искам да ви похваля, справили сте се чудесно.....*
- б. вий направихте анализ на случая.....*
- в. Сега аз искам да ви покажа .....*
- г. Заповядайте, разгледайте, ...*

От таблицата се вижда, че изграждането на речевия акт „похвала“ не би могъл да се отъждестви единствено с употребата на експлицитния глагол „да ви похваля“. Похвалата започва от положителната модално-афективна нагласа на говорещия участник – преподавателката, засвидетелствана тук чрез глагола „искам“. Смятам, че ролята на перформативния глагол „да ви похваля“, не се изчерпва единствено с това да назове и определи речевия акт като „похвала“. Той разширява илокутивното значение на речевия акт чрез допълнително значение - окуражаване . Сложната глаголна конструкция „искам да ви похваля“ представлява прелюдия към самата похвала и сигнализира положителната модална нагласа от страна на говорещия. Самата похвала се осъществява чрез израза „справили сте се“. Това, което „превърща“ израза в похвала, а не го оставя да бъде само констатация за свършена работа е афективната нагласа на говорещата, подсилена чрез оценъчното прилагателно „чудесно“. В израз (а) индикаторите за лице са глаголни окончания. В (б) и (в) наблюдаваме контраст между местоименията „вий“ и „аз“, който сигнализира, че речевият акт „похвала“ е приключил и говорещият от позицията на преподавател възнамерява да инициира осъществяването на нов речеви акт. Наред с маркирането на границите между двата речеви акта, а местоимението „аз“ насочва вниманието на аудиторията към говорещата. Глаголът „искам“, съпътстващ местоимението „аз“ отново индикира положителната нагласа модално-афективна нагласа на говорещия спрямо вторият речеви акт. Новият речеви акт представлява инструктиране на студентите за изпълняване на нова задача. Това, което прави

Би могло да възникне възражение, че става дума за два отделни речеви акта – „похвала“ и „окуражаване“, но аз се придържам до позицията на М. Стъбз (Stubbs, 1983), че това са варианти на един и същ речеви акт, породени от различната степен на директност на изразяване. В своя анализ на последователността на речевите актове в дискурса Шифрин (Schiffrin, 1994/1997) обяснява, че няколко по-малки речеви акта могат да изградят един по-голям. Хаймс (Hymes, 1977) говори за речево събитие, изградено от речеви актове. В случая аз смятам, че речеви актове като „окуражаване“ и „възклицание“ са компоненти или подстъпки в изграждането на речевият акт „похвала“, които разширяват и модифицират неговото значение.

изразите „заповядайте“ и „разгледайте“ инструкции, а не покана е конкретната учебна ситуация и конфигурацията на участниците в нея⁷. Преподавателката дава инструкции за работа от позицията „преподавател“. Тя не кани студентите да направят нещо, нито пък заповядва, но ги инструктира.

Нека разгледаме осъществяването на речевия акт „похвала“ в подобна учебна обстановка (с по-малки ученици) в английски дискурс. Материалът (Приложение 2Б), част от транскрибиран час по история, е заимстван от езиковия корпус BNC (1995):

- a. *I was very very pleased to see*
- б. that a lot of **you** have tried to do **your** join up hand writing
- в. after a bit of practice *we*'d had
- г. and **it** had come out *really really nicely, well done.*
- д. *Josephine, your* work was at the top
- е. and **I thought** goodness that can't be Josephine's writing.
- ж. **It** was *very nice*, wasn't it?
- з. **So good girl.**

Първото, което прави впечатление в английския дискурс е липсата на експлицитно изразен перформативен глагол със значение „хваля“⁸. Положителната модално-афективна нагласа тук също съпътства изграждането на речевия акт „похвала“, но е изобразена като субективна реакция – с помощта на оценъчно прилагателно и наречия, засилващи неговото значение в израза “I was very very pleased” (а). Освен липсата на перформативен глагол в първо лице, единствено число, втората разлика, която се „набива на очи“ в английския дискурс е „отделянето“ на дейността (в случая красивото свързано писане) от лицето, което я е извършило. „Хваленето“ е насочено към „свършеното“, а не към този, който го е свършил - (г) и (ж). Това обуславя и появата в дискурса на местоимението за 3 л. ед. ч. – „it“, с което на английски се обозначават не-лица и

---

⁷ В друга ситуация, съответно с други участници, същите изрази биха функционирали, например, като покана да се разгледа къща (ако брокер представя къща на потенциален купувач) или музей (ако екскурзовод кани туристи да разгледат даден обект).

⁸ Например, глагол като „praise“.

предмети. За да се „стигне“ до там се тръгва от позицията на първо лице, индикиращо субективната реакция (а) на говорещия (положителна модално-афективна нагласа). „Минава“ се през второ лице, множествено число, изобразяващо дейността на втория участник – група ученици в (б). Следващата „точка“ е “workshop we” (Wales, 1996) във (в). Логически това „ние“ е равно на „вие“, но визира дейността на учениците като съвместна с учителката. Към работата, а не към участниците, е насочена и наново изразената субективна реакция – it had come out really really nicely. Похвалата “well done” (г), изречена в самия край на изказването не съдържа индикатор за лице. След изричането на похвалата (към свършеното, а не към този, който го е свършил), следва избиране на един представител от групата и отправяне на персонална похвала, което предполага „връщане“ към второ лице, но този път в единствено число – „Josephine, your work” - (д). Окуражаването, придружаващо цялостния речеви акт също е осъществено по начин, различен от българския. Речевият акт „възклицание“, втори допълнителен елемент в изграждането на похвалата, реализиран в (е) е съсредоточен върху прекрасния резултат от усилията на ученичката, а не върху самата нея. „Похвалата“ се реализира още веднъж (з), предхождана отново от положителна субективна реакция, този път подсилена чрез tag question (ж). При повторно осъществения речеви акт „похвала“ ученичката е посочена не чрез лично местоимение, а чрез именна фраза (з). Елементът на окуражаване се наслагва както от двукратното осъществяване на един и същ речеви акт – „похвала“, така и от открояването на една индивидуална работа на фона на останалите. Макар и отправени към специално към Джоузефин, похвалата и окуражаването имат стойност и за останалите ученици (Приложения 1Б и 2Б). Можем да кажем още, че възклицанието в (е) играе ролята на окуражаващ израз, донякъде еквивалентен по функция на експлицитно употребения израз „искам да ви похваля“ от българския дискурс.

Видно е, че социолингвистичната променлива „индикатор за лице“ варира по различен начин в двата дискурса при изграждането

на речевия акт „похвала“. В българския дискурс изпъква похвалата не като субективна реакция, а като действие, идващо от определена социална позиция – тази на преподавател. Индикатори за лицето, обвързано с тази позиция, са предимно личните глаголни окончания, а местоимението „аз“ има специфична функция. Похвалените са „изобразени“ в дискурса чрез сравнително балансирана употреба на лични местоимения и глаголни окончания похвала (вж. табл., Приложение 1А), а местоимението „аз“ отбелязва границата между два речеви акта, инициирани от хвалещия.

В английския дискурс доминира субективната реакция - възхищение от стореното, но то е насочено не към участника, а към неговата дейност. Това налага и присъствието на местоимение като „it“, като „сложният“ път до него минава през няколко граматични точки (вж. табл., Приложение 1Б).

Един от белезите, по които похвалите в английския и българския дискурс си приличат е този, че речевият акт „похвала (в учебен дискурс)“ е ориентиран несиметрично спрямо участниците, защото е обвързан с отношенията на сила и солидарност. Похвалата идва от страна на преподавателя/учителя и една евентуална промяна на посоката на хвалене би се явила маркирана употреба, предполагаща тълкуване, различно от похвала. Забелязваме, че и в двата случая речевият акт се иницира от положителна модално-афективна нагласа. Друга прилика е, че участниците (студенти и ученици), към които е отправена похвалата не отвърщат с думи (т. е. не участват в изграждането на речевия акт с изричане на нещо). Това не означава, че не схващат правилно неговото илокутивно значение. Мълчаливият „ответ“ е достатъчно свидетелство, че групата участници (обучаеми), са схванали речевия акт в правилното му илокутивно значение⁹.

---

⁹ Другояче стоят нещата, например, когато се прави комплимент. Тогава, според етикета в много култури, очакваната реакция е да се каже „Благодаря“! Липсата на отговор в подобен случай би била нетипична и би сигнализирала от лингвистична гледна точка неосъществяване на речевия акт „комплимент“. Ако поради каквато и да било причина събеседникът не схване комплиментата ни като такъв, тогава на практика такъв речеви акт не е бил осъществен.

8. Заключение

Илокутивното значение на речевите актове се изгражда със съвместните усилия на участниците и се сигнализира чрез набор от контекстуализиращи знаци. Илокутивната сила на всеки речеви акт представлява уникална конфигурация от граматични елементи, отразяваща модално-афективната нагласа на говорещите, техните фонові познания за езика и културните конвенции за неговата употреба, конкретното речево събитие и обстановката, в която протича то. Относително стабилните точки, по които говорещите се ориентират при интерпретирането на илокутивните значения, са граматични променливи като индикатори за лице, перформативни глаголи, оценъчни изрази и др. Всеки един речеви акт се конструира „онлайн“, в процеса на говорене, а граматичните елементи са задължителният инструментариум, чрез който се извършва ословесяването на действията. Чрез личните местоимения, перформативните глаголи и други езикови средства „изковаваме“ илокутивните значения на нашите изказвания, като се опираме не само на граматичния им потенциал, но и на контекстуализиращите им функции. Речевите актове не са единици, които можем да изброим в речник, подобно на езиковите единици. При усвояването на езика ние научаваме думите, но не и речевите актове. Учейки се как да употребяваме думите, ние се научаваме и на това, какви „неща“ можем да „вършим“ чрез тях.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Атанасова, Св. (2012). *Личните местоимения в английския и в българския като социолингвистични променливи (индексикализация и дискурсни функции)*, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, (непубликувана докторска дисертация)
- Пачев А. (2006). *Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация*. София: Сема РШ.

- Пачев, А. (2007). Трансдисциплинарният подход като оптимален за посторязване на социолингвистична теория. „Български език”, кн. 4, с. 21 – 35
- Austin, J. L. (1962/1999). *How to do things with words*. OUP
- Davis, B., Harre, R. *Positioning: The Discursive Production of Selves*. <http://www.massey.ac.nz/~alock/position/position.htm>.
- Gumperz, J., (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J., (1992/1993). *Contextualization and understanding*. In Duranti, A., Goodwin, C., (eds.). *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J., 1996. The linguistic and cultural relativity of conversational inference. B Gumperz, J. and Levinson, S., eds. *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J., 2001/2003. Interactional Sociolinguistics: A Personal Perspective. In Schiffrin D., Tannen, D., Hamilton, H., (eds). *A Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishing.
- Hudson, R. A. (1980/1991) *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Hymes, Dell (1977). *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic approach*. University of Pensilvania Press.
- Labov, W. (1972) *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pensilvania Press.
- Mühlhäusler, P., Harré, R. (1990). *Pronouns and people: the linguistic construction of social and personal identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ochs, E. (1992/1993). *Indexing gender*. In Duranti, A., Goodwin, C., (eds.). *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge University Press.
- Ochs, E. (1996/1999). *Linguistic resources for socializing humanity*. In Gumperz, J. and Levinson, S., (eds.). *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge University Press.

- Schiffrin, D. (1994/1997). *Approaches to Discourse*. Blackwell
- Schiffrin, D. (2001/2003) *Discourse Markers: Language, Meaning and Context*. In Schiffrin D., Tannen, D., Hamilton, H., (eds.). *A Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishing Ltd.
- Searle, John R. (1969/1990). *Speech Acts. An essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (1991). *Indirect Speech Acts*. In Davis, S. *Pragmatics. A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Silverstein M (1993). *Metapragmatic discourse and metapragmatic function*. In Lucy, J., (ed.). *Reflexive Language: Reported speech and metapragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Slobin, D. (1996/1999). *From “thought” and “language” to “thinking for “speaking”*. In Gumperz, J., Levinson, S., (eds). *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stubbs, M. (1983): *Discourse Analysis: The sociolinguistic study of natural language*. Chicago: The University of Chicago Press.
- The British National Corpus, OUP, 1995 (BNC).
- Wales, K. (1996) *Personal pronouns in present-day English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1А

X	РЕЧЕВИ АКТ		МОДАЛНА/ АФЕКТИВНА	Y	ИЗРАЗ
	перформативен	вид речеви акт			

	глагол		НАГЛАСА		
x			Положителна		Искам
X	„похваля“	[похвала + окуражаване]		У	да ви похваля
		[похвала]		у, у	справили сте се
			Положителна		Чудесно
		[коментар]		У у	вий направихте
X x	Аз = нов речеви акт	[насочване на внимание]	Положителна		Аз искам
X		[начало на инструкции]		У	да ви покажа
		[даване на инструкции]	учтива, израз за учтивост	у, у	Заповяда йте , разгледа йте

X, Y - лично местоимение (или притежателно), индексиращо говорещия (потенциалния говорещ)

x, y – лично глаголно окончание, индексиращо говорещия (потенциалния говорещ)

ПРИЛОЖЕНИЕ 1Б

X	РЕЧЕВИ АКТ		МОДАЛНА/ АФЕКТИВНА НАГЛАСА	Y	ИЗРАЗ
	Перформативен глагол	Вид речеви акт			
X x			Положителна		I was very very pleased to see
		[коментар]		Y y Y	a lot of you have tried to do your join up handwriting
X = Y x=y		[коментар, индикиращ съвместна дейност]		X=Y, x=y	after a bit of practice we've had
		[коментар]		It	it had come out
0			Положителна	0	really, really nicely
0		[похвала]		0	well done
0		[коментар]		обръщение + Y	Josephine, your work was at the top
X			Положителна		I thought
0		[възклицание = окуражаване]		0	Goodness, that can't be Josephine's writing
			положителна, оценъчен израз, tag question	(it)	It was very nice wasn't it?
0		[похвала]		0	So, good girl

X, Y - лично местоимение (или притежателно), индексиращо говорещия (потенциалния говорещ)

x, y – лично глаголно окончание, индексиращо говорещия (потенциалния говорещ)

X = Y – “workshop we” (Wales, 1996)

it –местоимение за неодушевени лица (предмети)

0 – деперсонализиран израз, който не индексира лицето, а свързаната с него дейност

ПРИЛОЖЕНИЕ 2А

Семинар по методи на социалната работа (извадка от корпус, Атанасова 2012)

Запис: 26. 03. 2010

Времетраене: 75 мин.

Студенти от 3 курс (20 -22 год.), специалност “Социална педагогика”.

Преподавател – жена, 38 год.

Колеги, вътре, както видяхте, са резултатите от вашата работа във сряда, ***искам да ви похваля, справили сте се*** чудесно, абсолютно всички, без изключение.

Спомняте си въз основа на това, което имахте като информация, ***вий направихте*** анализ на случая. Сега ***аз искам да ви покажа /пауза/*** бланка формуляри, ***/пауза/*** тя е стандартна на отдел “Закрила на детето”, Русе, мисля, към агенция “Социално подпомагане”, ааа, със, може би, малкиии промени, но това важи за всички такива отдели във страната. ***Заповядайте, разгледайте***, ааа, разгледайте формулярчетата, аз си имам един мой, ще си го взема, за да можем да, да говорим.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2Б

(Извадка от корпус, Бритиш нешънъл корпъс 1995)

JAB - Classroom history lead session

Sample containing about 2235 words

Speech recorded in educational context

PS42V – 45+, 'P Lynch', school teacher, female

PS42V –I was very very pleased to see that a lot of you have tried to do your join up hand writing after a bit of practice we'd had and it had come out really really nicely, well done. Josephine, your work was at the top and I thought goodness that can't be Josephine's writing. It was very nice, wasn't it? So good girl. And some of the others I still have to look at.